

A kisgyermekkorai nevelés franciaországi színterei

Milyen lehetőségek kínálóznak Franciaországban a háromévesnél kisebb gyerekek napközbeni elhelyezésére, illetve a kisgyermekkel kapcsolatos szocializációs funkciók családon kívüli ellátására? (1)

A gyermekneveléshez nyújtott szociálpolitikai támogatások alakulására és a gyermekek nevelésében közreműködők szakmai státuszának megújítására irányuló törekvésekre is kitérve – idehaza kevésbé ismert kutatások alapján – a gyermekkel kapcsolatos szemléletmódok és a gyermekintézmények működését befolyásoló pedagógiai modellek változásairól is beszámolunk.

Noha a szocializációs intézmények külföldi rendszereivel kapcsolatos hazai elemzések íróit gyakran vezérli az a törekvés, hogy a magyarországiaktól merőben eltérő közegben létrejött különféle intézményes megoldások „egy az egyben” történő átvételére ösztönözzék a döntéshozókat, e cikk szerzője – ha nem is zárja ki annak lehetőségét, hogy esetenként érdemes kísérletet tenni ilyen-olyan szervezeti megoldások, mechanizmusok meghonosítására – úgy véli, hogy a külföldi megoldásokkal kapcsolatos tájékozódás egyik legfőbb haszna az lehet, ha a külső országai fejleményeket tanulmányozásakor a hazai helyzet kritikai elemzését segítő szempontokat meríthet magának az olvasó.

Néhány gazdasági-demográfiai összefüggés

A gyermeknevelés intézményes kereteinek áttekintése előtt érdemes röviden utalni néhány olyan demográfiai és gazdasági változásra, amely jelentős mértékben befolyásolja a gyermekek elhelyezésével kapcsolatos egyéni és kollektív döntéseket. Elsőként azt célszerű kiemelni, hogy bár Franciaország évtizedek óta küszködik súlyos válságjelenségekkel, a nők foglalkoztatásának szüntelen bővülését figyelhettük meg az elmúlt negyedszázadban. Noha az aktív népéségen belül a 20. század utolsó két évtizedében mindvégig 10 százalék körül ingadozott a munkanélküliek részaránya, a 25–59 év közötti nők (2) körében a korábbi évtizedek tendenciáit követve töretlenül nőtt a foglalkoztatottak részaránya. (3) Addig, amíg 1975-ben, a második világháborút követő jelentős gazdasági növekedéssel jellemezhető periódus, az úgynevezett 30 dicsőséges év lezárulásakor ez a szint még épp hogy csak meghaladta a 60 százalékot, 2002-re már megközelítette a 80 százalékos szintet, miközben ugyanabban a periódusban a férfiak körében 3 százalékkal csökkent a foglalkoztatás mértéke. Témám szempontjából különösen fontos változás, hogy a nők munkábaállása nyomán, még ha viszonylag lassan is, mindinkább visszaszorulóban van a hagyományos egykeresős családmodell, ahol általában a feleségre hárultak a háztartás és a gyermeknevelés terhei: az elmúlt bő negyedszázadban ugyanis 57-ről 68 százalékra nőtt az olyan háztartások részaránya, amelyekben minden keresőképes felnőtt dolgozott.

A tárgyalt időszakban az együttélés (illetve együtt nem élés...) formái is jelentősen megváltoztak. A házasság már korántsem örvend oly nagy társadalmi elismertségnek, mint korábban: a pápi és állami jóváhagyás nélküli tartós együttélés növekvő népszerű-

ségét jelzi, hogy 2000-ben született gyermekek 43 százaléka(!) házasságon kívüli. (Daguet, 2002) Minthogy a legutóbbi negyedszázadban jelentősen megnőtt a válások száma (4), illetve az új párkapcsolatra lépés ideje is meghosszabbodott, mind jelentősebb az olyan háztartások részaránya, ahol egy szülő él együtt egy vagy több gyerekkel. (5) A válásjelenségek különösen drámaian jelentkeznek ebben a körben: az egy vagy több gyermeket egyedül nevelők között az 1975-ös 10-ről 2002-ig 26 százalékra nőtt a munkanélküliek aránya. (Ravel, 2005)

A demográfiai adatok közül ehelyütt még az érdemel említést, hogy addig, amíg a második világháborút követő évtizedek demográfiai hullámhegye idején az élve születettek száma évi 8 és 900.000 gyermek között ingadozott, a gazdasági szempontból válságperiódusként jellemezhető utóbbi huszonöt évben mindvégig 7 és 800.000 fő között mozgott az szóban forgó érték. (Daguet, 2002) A születések számának a korábbiaknál alacsonyabb szinten történő stabilizálódására, illetve Franciaország népességének folyamatos elöregedésére hivatkozva egyesek újra és újra megkongatják a vészharangot. A vészjelzések

A kilencvenes évek elejétől néhány év leforgása alatt majd másfélszeresére nőtt a legálisan alkalmazott dajkák, jobban mondván anya-asszisztensek száma azt követően, hogy a jórészt munkáltatói befizetésekből fenntartott Országos Családtámogatási Pénztár átvállalta a szülők-től a dajkák alkalmazása kapcsán felmerülő társadalombiztosítási költségek megfizetését, majd utóbb a szülők bérköltségeit jelentősen csökkentő járulékok kezdtek fizetni az anya-asszisztenseknek, és végül adókedvezményben is részesülhettek az őket alkalmazó családok.

megfogalmazói nemcsak arra hívják fel a figyelmet, hogy a Franciaországban mért, a kontinensünk legtöbb országához mérve viszonylag magasnak mondható 1.9-es termékenységi együttható sem elegendő a népesség reprodukciójához (6), hanem arra is emlékeztetnek, hogy még a viszonylag kisebb létszámú korosztályokhoz kapcsolódó szükségleteket sem képes kielégíteni a francia jóléti rendszer. (7)

Tartós bölcsődei helyhiány

A hiányjelenségek különösen élesen jelentkeznek a legfiatalabb korosztály esetében, hiszen a három évnél fiatalabb gyermekek nevelésére szakosodott, a hazai bölcsődékhez hasonló, szintén az egészségügyi tárca által felügyelt intézményekben (crèche) a férőhelyek száma évtizedekig nem tartott lépést a női munkavállalás növekvő mértékével. Mint a kérdés egyik szakértője írja: „a

Demográfiai Tanulmányok Nemzeti Intézetének (...) egyik tanulmánya már 1948-ban felhívta a figyelmet a férőhelyek elégtelenségére. E kutatás rámutatott arra, hogy milyen fontos szerepet játszhatnak ezek az elhelyezési formák a nők anyai és munkahelyi feladatainak összeegyeztetése szempontjából. Ugyanakkor egészen a nyolcvanas évek elejéig igen kevés bölcsőde működött.” (Norvez, 1999) Mint az imént idézett szerző hangsúlyozza, a bölcsődék befogadóképességének tartós stagnálásában egyfelől az játszott szerepet, hogy a francia családpolitikában az első világháború végétől kezdve egészen a hetvenes évek elejéig meghatározó szerepet játszottak a nők helyét újfent a tűzhely mellett kijelölni kívánó törekvések, amelyek képviselői elutasították az 1920-as évekig már viszonylag nagy méreteket öltött, főként az alsóbb osztályok tagjaira jellemző női munkavállalást, és akik erős fenntartásokkal viseltettek a gyermeknevelést „kollektivizáló” megoldásokkal (például a bölcsődékkel) szemben. A férőhelyek számának bővítését ugyancsak visszavetették a magas költségek, amelyek főként abból erednek, hogy az egészségügyi tárca által felügyelt és többnyire a helyi önkormányzatok tulajdonában lévő bölcsődék (8) működtetését szabályozó szigorú előírások értelmében a járnai nem tudók esetében min-

den ötödik, a járóképesek esetében pedig minden nyolcadik gyerekre kell jutnia egy szakképzett gondozónőnek. (9) (*Leprince*, 2003, 32.) A férőhelyek számának bővülését mind a mai napig nehezítő tényezők között kell megemlékezni arról, hogy a jogszabályok nem rendezik egyértelműen azt a kérdést, hogy melyik szerv hatáskörébe tartozik a legfiatalabb korosztály „elhelyezése” terén jelentkező gondok megoldása. „Atomizáltság jellemzi tehát a jelen helyzetet, legyen szó az államról, a Családtámogatási Pénztárról (10), a megyei önkormányzatokról vagy a helyi önkormányzatokról, nincs jelenleg egyetlen olyan intézmény sem, amelynek tényleges eredményeket kellene felmutatnia a szóban forgó területen. Azaz egyetlen szerv sem számoltatható el azt illetően, hogy milyen aránytalanság áll fenn az igények és az elhelyezési lehetőségek tényleges kínálata között.” (*Leprince*, 2003, 88.) (11)

Franciaországról lévén szó, ahol a válságjelenségek ellenére még mindig elég jelentős szerepet játszanak az érdekvégyesítés demonstratív formái (tüntetések, petíciók stb.), érdemes arról is szólni, hogy a leginkább érintettek, azaz a szülők más területekhez képest kevésbé képesek érdekeiket érvényesíteni: „A ’gyermekmegőrzéshez’ kapcsolódó szükségletek időben behatároltak. Minthogy a kisgyermekek szülei olyan problémákkal szembesülnek, amelyek sürgős megoldást kívánnak, és amelyeknek érzelmi vonzatai is vannak, nem tudnak nyomásgyakoroló csoporttá szerveződni, hogy így érvényesítsék érdekeiket. A szóban forgó szükségleteket gyakran az önszerveződésben már előbbre járó szülők jelenítik meg (akiknek például már bölcsődébe jár a gyerekük, illetve akik egyesületi keretek között szeretnének szülői bölcsődét létrehozni). Utóbb csatlakozhatnak hozzájuk a szociális munkások és a helyhatóságok, illetve a családtámogatási pénztárak kisgyermekkel kapcsolatos ügyekben illetékes munkatársai. Ugyanakkor ezek a fajta szükségletek kevésbé erőteljesen és strukturáltan fogalmazódnak meg, mint más társadalmi szükségletek.” (*Leprince*, 2003, 64.)

A gyermekük bölcsődei elhelyezését kérők igényeit nagyrészt ma sem tudják kielégíteni: a legtöbb kistélepülésen eleve nincs bölcsőde, de még a legjobb ellátottsági mutatókkal rendelkező Párizsban is általában csak minden harmadik kérelmező kap kedvező választ, megszokottak a várólisták, a kerületi önkormányzat munkatársait nemritkán kisgyermekükkel felvonuló szülők ostromolják stb. (12) Az imént mondottak fényében nem meglepő, hogy a fentebb már idézett friss kutatás szerint a három év alatti gyermekeknek mindössze 8 százaléka jár bölcsődébe. (idézi *Plaisance*, 2005, 21.) A 2002-es adatok azt mutatják, hogy a gyermekek java részére (64 százalék) valamelyik szülő vigyáz, és a nagyszülői felügyelet részaránya sem elhanyagolható (4 százalék).

A dajkától az anya-asszisztensekig

A bölcsődei férőhelyek tartósan alacsony száma kedvezett annak, hogy más gyermekelhelyezési módokat vegyenek igénybe a gyermekük mellett munkát vállalók. Az alternatív megoldásokat sorra véve elsőként arról érdemes megemlékezni, hogy Franciaországban is számottevő (4 százalékos) azok részaránya, akik a nagyszülőkre bízják három év alatti gyermeküket. (*Plaisance*, 2005, 21.) Egy másik hagyományos forma továbbéléséről tanúskodik az, hogy a családok kis hányada ma is otthoni „gyermekfelvigyázót” alkalmaz. (13) Ugyanakkor a naponta házhoz járó, esetleg a családdal egy fedél alatt lakó gyermekfelvigyázók alkalmazása minden egyéb megoldásnál költségesebb. (14) Ennek megfelelően nem csodálkozhatunk azon, hogy az e megoldással élők a társadalmi ranglétra felsőbb fokain elhelyezkedő vezető beosztásúak, illetve a szabadfoglalkozásúak közül kerülnek ki. A gyermekfelvigyázók otthoni alkalmazásánál jóval kevésbé költséges az, ha valaki egy dajka szolgáltatásait veszi igénybe, aki napközben a saját lakásában foglalkozik a rábízott gyermekekkel. Franciaországban manapság is igen elterjedt, a gyermeknevelési/elhelyezési formák rangsorában közvetlenül a szülőket követő helyet

foglalja el ez a megoldás, amely a három évnél fiatalabb gyermekek 18 százalékát érinti. Ennek az elhelyezési módnak az elterjedtségében nyilvánvaló módon szerepet játszik az a körülmény, hogy a többi külsőnek mondható – azaz nem családon belüli – elhelyezési módoknál olcsóbb formáról van szó: egy 1996-os számvevőszéki vizsgálat összehasonlító adatai szerint az újabban anya-asszisztenseknek hívott dajkáknál történő elhelyezés egy gyermekre jutó költségei (37.950 frank/év) alig valamivel haladták meg a bölcsődei elhelyezés költségeinek (64.240 frank/év) a felét. Ennél olcsóbb elhelyezési lehetőséget csak a kettő és három év közöttiek óvodai elhelyezése kínál: ebben az intézménytípusban a költségek feleakkorák (18.100 frank/év), mint a dajkánál történő elhelyezés esetén – igaz viszont, hogy az óvodákban – mint erről majd szólunk még – igen magasak a csoportlétszámok. (Norvez, 1999, 168.)

A gyermekfelügyelők otthoni alkalmazását, illetve a dajkánál történő elhelyezést akár archaikus formáknak is tekinthetnénk, ám látnunk kell, hogy a hatósági szabályozásnak és az érintettek önszerveződésének köszönhetően az alkalmazás módja tekintetében akár modernnek is nevezhető. A dajkák munkájának szabályozására irányuló törekvések még a 18. századra nyúlnak vissza, amikor a nagymérvű gyermekhalandóság visszaszorítása érdekében először kodifikálták a gyermekek táplálását, gondozását esetenként teljes mértékben átvállaló nők jogait és kötelességeit, majd hasonló törekvések jegyében egy 19. században hozott törvény rendszeres orvosi felügyelet alá helyezte a dadusokat. Az önálló szakmai csoporttá válás útján azonban csak néhány évtizede, a 1970-es évektől kezdve indultak el a franciaországi dajkák. Egy 1977-es törvény egyfelől meghatározta azt, hogy milyen eljárás keretében és miféle kritériumoknak megfelelően szerezhetnek „működési engedélyt” a szakmát gyakorolni kívánók. Így például előírták, hogy milyen higiéniai követelményeknek kell megfelelniük a gyermekek fogadásához használt lakásoknak, és ugyanakkor azt is lehetővé tették, hogy bölcsődei gondozónők, illetve védőnők segítsék a dajkák munkáját, akik ettől fogva otthonukban legfeljebb három gyermekkel foglalkozhattak. A törvény arról is rendelkezett, hogy anya-asszisztensnek (assistant maternel) (15) kell titulálni az érintett személyeket. A jogszabály a minimális órabér kétszereseként határozta meg az anya-asszisztensek munkabéretét, és egyben azt is előírta, hogy az őket foglalkoztató szülőknek szabályosan be kell jelenteniük a dajkákat, akik viszont ennek megfelelően jövedelemadót tartoznak fizetni.

Az első szabályozási törekvések nem jártak sikerrel: minthogy a szülők számára a társadalombiztosítási költségek megfizetésével a korábbinál jóval drágábbá vált a szolgáltatások igénybevétele, a legálisan foglalkoztatott dajkák száma hamar megcsappant. Ugyanakkor a kilencvenes évek elejétől néhány év leforgása alatt majd másfélszeresére nőtt a legálisan alkalmazott dajkák, jobban mondva anya-asszisztensek száma azt követően, hogy a jórészt munkáltatói befizetésekből fenntartott Országos Családtámogatási Pénztár átvállalta a szülőtől a dajkák alkalmazása kapcsán felmerülő társadalombiztosítási költségek megfizetését, majd utóbb a szülők bérköltségeit jelentősen csökkentő járulékot kezdtek fizetni az anya-asszisztenseknek, és végül adókedvezményben is részesülhettek az őket alkalmazó családok. (16) A jelenleg hozzávetőleg háromszázezer legális munkavállalót számláló anya-asszisztensi szakma művelőit számos más foglalkozási csoporthoz hasonlóan 2005 január elseje óta a szülők és munkavállalók közötti különféle vitás kérdéseket rendezni hivatott kollektív szerződés is védi (17), amely többek között azt is előírja, hogy 60 óra 5 év alatt teljesítendő továbbképzésben is részt kell venniük a dadusok örökébe lépett anya-asszisztenseknek. (18) Az egyébként általában alacsony iskolai végzettségű dajkák (19) képzésére vonatkozó előírás jól alátámasztja a foglalkozások szociológiájával kapcsolatos vizsgálódások ama megállapítását, hogy a szakmák intézményesüléséhez szervesen hozzátartozik az adott munkakör gyakorlásához rendelt szakképzésben való részvétel megkövetelése, képzési követelmények meghatározása, képzőintézmények létrehozása stb. A dajkaképzés előtérbe kerülésén egyébként

már csak azért sem lepődhetünk meg, mert a gyermekpszichológiai kutatások eredményeinek térhódítása nyomán már a szóban forgó tevékenység körvonalait újrafogalmazó hetvenes évek végi jogszabályokban is megjelent az az elgondolás, hogy az „anya-asszisztensek” szerepkörébe nem csak a szorosan vett felügyelet, a gyermekek táplálásáról és testi higiénijáról való gondoskodás tarozik bele, hanem az is, hogy „hozzá kell járulniuk a kiskorú értelem és érzelmi fejlődésének az életkori sajátosságoknak megfelelő elősegítéséhez”. (*Desigaux – Thévenet, 1982, 104.*)

Hálózatokba szerveződött anya-asszisztensek

Az utóbb említett új típusú igények – vagy ha tetszik, szakmai követelmények – előtérbe kerülése többek között két, viszonylag rövid múltra visszatekintő, a helyhatóságok és a Családtámogatási Pénztár támogatását élvező intézménytípus működésében is tetten érhető. Egyfelől a hetvenes évektől kezdve egyre nagyobb számban szerveződtek meg olyan családi bölcsődék (*crèche familiale*) Franciaországban, amelyek nevükkel ellentétben nem tekinthetők bölcsődéknek, hiszen ezen intézmények esetében is a dajkák/anya-asszisztensek fogadják napközben otthonukban a gyermeket. A hagyományos dajka-szülő viszonyhoz képest az egyik legfőbb különbséget az jelenti, hogy e megoldás esetében nem a szülők fizetnek az anya-asszisztenseknek (ami sok család esetében lehetetlenné tenné az efféle szolgáltatások igénybevételét), a hanem a családi bölcsődét fenntartó helyi önkormányzat és a Családtámogatási Pénztár. (20) A legfeljebb 150 gyermek nevelését lehetővé tevő hálózatok működését szakemberek felügyelik, negyvennél több gyermek esetén gyermekorvosok vagy hosszabb felsőfokú képzésben részesült védőnők irányítása alatt állnak a szóban forgó szerveződések, míg a kisebb hálózatokat akár olyan személyek is felügyelhetik, akik középfokú tanulmányaikat követően két és fél éves gyermek-nevelői képzésben vettek részt. A kisgyermek kulturális fejlesztésének fontossága többek között abban is kifejeződik, hogy ezeknek az intézményeknek mindenképpen rendelkezniük kell olyan helyiségekkel, amelyek lehetővé teszik szakmai rendezvények és gyermekfoglalkozások, játszóházak stb. megtartását. (21) Ugyancsak itt említenő, hogy Franciaországban napjainkban már hozzávetőleg ezer olyan „anya-asszisztens ház” (*relais assistant-maternelles*) működik, amelyek túl azon, hogy megkönnyíti a szolgáltatást nyújtók és a szolgáltatást igénybe vevők egymásra találását, segítséget is nyújt a dajkák foglalkoztatásával járó különféle adminisztratív feladatok megoldásában. Ezen felül a szóban forgó intézmények a kisgyermek nevelésével kapcsolatos szakmai információk terjedését és a dajkák közötti kapcsolattartást is elősegítik, és egyben azt is lehetővé teszik, hogy az anya-asszisztensekre bízott gyermekek időről-időre nagyobb társaságban játszassanak, a bábozás örömeiben részesülhessenek, kézműves foglalkozáson vegyenek részt stb.

A kisgyermekkor feltalálása

A dajkaság megújulásával kapcsolatban írottak már átvezetnek bennünket ahhoz a kérdéshez, hogy a gyermeknevelés intézményes feltételeit jelentős mértékben meghatározza a gyermekkel kapcsolatos szemléletmódok változása. Mint a későbbiekben részletesebben is szólunk majd erről, a hetvenes évek elejétől Franciaországban számos újfajta, a hagyományos bölcsődékhez képest kisebb méretű, kevésbé szigorú szabályok szerint működő intézmény szerveződött meg. Ez utóbbiak létrejöttében a bölcsődei helyhiányon túl az is szerepet játszhatott, hogy miként a szimbolikus dimenzióknak nagy jelentőséget tulajdonító szociológus, *Bourdieu* két munkatársa már hetvenes évek elején felhívta a figyelmet, a szóban forgó időszakban jelentősen átalakultak a gyermekkorral kapcsolatos felfogások: „Azt mondhatjuk, hogy a pszichológia eljutott a kisgyermekkor felfedezésé-

hez annak előtérbe állításával, hogy ez a korszak milyen fontos szerepet játszik a személyiség létrejötté, és főképp a minket most elsősorban foglalkoztató kérdés, az intelligencia kialakulása szempontjából. Ezek az ismeretek nagyon gyorsan elterjedtek (...) a pedagógiai és pszichológiai tanácsadásra szakosodott folyóiratok megjelenésével, a képek és napilapok speciális rovatai révén (...). E folyamat egyik legfontosabb következménye az volt, hogy gyökeresen átalakult a gyermekkorral kapcsolatos társadalmi felfogás azáltal, hogy a gyermek legkorábbi életkorára szorították vissza az elsősorban érzelmi és pszichológiai gondozást igénylő lényként felfogott 'kisbabát', és ezzel párhuzamosan a korábbiaknál lényegesen korábban vette kezdetét a kisgyermekkor, amely pszichológiai és egyben kulturális gondoskodást is igénylő korként határozódik meg. Ez az eltolódás éppúgy kifejeződik a szóhasználatban (a korábinál rövidebb időszakra vonatkozóan alkalmazzák a 'csecsemő' kifejezést, amely a kisgyermeket elsősorban biológiai lényként határozza meg), mint a beszédtanítás terén (az uralkodó beszédmód egyre inkább tiltja a gügyögést és a baba-nyelv használatát) vagy a öltözködés tekintetében (viszszaszorulnak a csecsemőruhák és ezeket olyan öltözetek váltják fel, amelyek miközben

---

Az 1968-as májusi eseményeket követően, melyek során a gyermekekkel való foglalkozás új keretei jelentek meg (...) azt tapasztalhattuk, főleg a középosztályok körében, hogy a szülők jelentős hányada – miközben a gyermek túl korai beiskolázását is el akarta kerülni – újra a saját kezébe kívánja venni kisgyermekének a nevelését, és egyben szakítani akar a gyermekmegőrzőkké, „babagyárakká” vált bölcsődék működésmódjával. Ebből a gondolatrendszerből nőnek ki a szülői bölcsődék.

---

hangsúlyosan érzékeltetik a felnőttek és fiatal gyerekek által viselt ruháktól való eltérésüket /főként azáltal, hogy ez utóbbiaknál fantáziadúsabbak/, egyúttal be is vezetik a kisgyermekkorok az egymást váltó életkorok világába, és ezenkívül azt is elősegítik, hogy a korábinál kevésbé éles határvonal válassza el egymástól a „kultúra előtti” tárgyként felfogott csecsemőkort a 'kulturális' tárgyként elgondolt gyermekkortól). A szóban forgó változás ugyancsak érzékelhető a játékok terén (elterjednek és egyre korábbi életkorban alkalmazzák az oktatójátékokat), de még annak meghatározása tekintetében is, hogy mely szakemberek illetékeségi körébe tartozik a szóban forgó 'tárgyak' kezelése (minthogy immáron kisgyermekként határozzák meg őket, a pszichológusok megtörik az orvosoknak a csecsemőkkel kapcsolatos monopóliumát – de egyébként

már az általános orvosokat felváltó gyermekorvosok megjelenésében is kifejeződött és egyben fel is erősödött az a folyamat, melynek során a kisgyermekkor meghatározásában a pszichológiai aspektusokhoz képest megnő a kulturális aspektusok jelentősége). (Chamboredon – Prévot, 1973)

Szakalkalmazottakra is támaszkodó alternatív bölcsődék

A bölcsődék hagyományos működésmódját megkérdőjelező új típusú, rugalmasabb gyermekintézmények megjelenése az 1968-as párizsi diákmegmozdulásokhoz köthető, amelyek idején fiatal szülők által működtetett „alternatív” gyermekintézmények jöttek létre, egyebek között a Sorbonne területén. Az „illegális bölcsőde” (crèche sauvage) névvel illetett kezdeményezések számos követőre találtak: a hetvenes évek elején megszáporodtak a bérelt lakásokban egyesületi formában működtetett „mini-bölcsődék”, illetve „szülői-bölcsődék” (crèches parentale), melyek létrehozásában gyakran feministák, különféle nőmozgalmak aktivistái játszottak kulcsszerepet. A szülői bölcsődék kezdetben a hivatalos intézményekkel szembehelyezkedő alternatív intézményekként működtek, ám

utóbb, főként a francia baloldal 1981-es hatalomra kerülését követően sajátos szimbiózis alakul ki az egykor autonóm intézmények és a hivatalos szféra között. Egy kutató a szülői bölcsődék létrejöttének társadalmi feltételrendszerét a következőképpen jellemezte: „az első időszakra a csecsemőgondozói szemléletmód nyomja rá a bélyegét, mely komoly sikereket ért el a gyermekhalandóság elleni harcban, és amely nagyon szigorú rendszabályokat kényszerített a bölcsődékre. (...) A 1968-as májusi eseményeket követően, melyek során a gyermekekkel való foglalkozás új keretei jelentek meg (...) azt tapasztalhattuk, főleg a középosztályok körében, hogy a szülők jelentős hányada – miközben a gyermek túl korai beiskolázását is el akarta kerülni. (22) – újra a saját kezébe kívánja venni kisgyermekének a nevelését, és egyben szakítani akar a gyermekmegőrzőkké, „babagyárákká” vált bölcsődék működésével. Ebből a gondolatrendszerből nőnek ki a szülői bölcsődék, melyeket a hatalomra kerülő baloldal intézményesít majd egy új szabályozás elfogadásával.” (Verba, 1997)

Az intézményesülés többek között abban nyilvánult meg, hogy ezek a mini-intézmények a családtámogatási pénztárakkal vagy a helyhatósággal kötött megállapodások keretében lehetőséget kaptak arra, hogy szakképzett főhivatású alkalmazottak segítsék munkájukat: a jelenleg érvényes előírások szerint legfeljebb húsz gyermek járhat egy ilyen intézménybe, melynek nyitvatartási ideje alatt az önkéntes munkát vállaló szülők mellett mindig jelen kell lennie egy szakképzett gyermekfelügyelőnek is. Az anyaság történetét elemezve egy szerző így jellemzi a szóban forgó intézmény előnyeit: „Itt lehetőség nyílik a ’szülői szerepkör’ teljes értékű érvényesülésére, nem jelentenek konkurenciát a háztartási feladatok, a telefon, a televízió. A feltétlenül szükséges elválások apránként mehetnek végbe: a gyermekükkel kialakult szoros kapcsolat sokak számára valóságos paradicsomi állapotot jelent, és ennek megszűntét igen nehezen élik meg – a szülői bölcsőde viszont lehetővé teszi, hogy kíméletes formát öltsenek az átmenetek.” (Knibiehler, 2000, 113–114.) Korábban publikált kutatási eredmények alapján egy szerzőpáros a szülői bölcsődék további fontos funkcióira mutatott rá: „Itt lehetőség nyílik a közös gondolkodásra és a szolidaritás olyan megnyilvánulásaira, amelynek révén az egyének kitörhetnek magányukból (...)” (Bloch és Buisson, 1998) Ugyanakkor 1997-es adatokra hivatkozva a szerzők arra is felhívják a figyelmet, hogy az ilyen alternatív intézményekben lévő „férőhelyek” száma (3200) eltörpül a hagyományos bölcsődék befogadóképességéhez (11.3000) képest – ami nyilván azzal is összefügg, hogy a családi bölcsődék aktív részvételt, vagy ha tetszik „önkéntes munkát” követelnek a szülőktől.

A családtámogatási pénztárak és a helyhatóságok együttműködése

A 3 év alatti gyermekeknek szóló férőhelykínálat azóta indult növekedésnek, hogy a francia családpolitika legjelentősebb intézménye, a Családtámogatási Pénztár a hetvenes évektől kezdve mind jelentősebb szerepet vállalt a helyi, illetve megyei önkormányzatok támogatásával működtetett gyermekintézmények finanszírozásában, és újabban az ilyen létesítmények építéséhez, felújításához is jelentős összegekkel járulnak hozzá. Ugyanakkor a kisgyermekeket befogadó intézmények működtetését nem normatív módon finanszírozzák: a bölcsődéket működtető helyi önkormányzatok a Családtámogatási Pénztár regionális intézményeivel kötött középtávú szerződések alapján jutnak hozzá a támogatásokhoz. A pénzforrások bővülése nyomán az elmúlt két évtizedben megduplázódott a hagyományos bölcsődei férőhelyek száma. (23)

Rugalmasabb működésű új típusú intézmények

A kisgyermek elhelyezését lehetővé tevő intézményes kereteket az önkormányzatok által működtetett bölcsődéken túl jelentősen bővítik azok a nyolcvanas évektől mindin-

kább elszaporodó „átmeneti gyermekmegőrzők” (halte-garderie) is, melyeket eredetileg azért hoztak létre egyes helyhatóságok, hogy az egyébként gyermekükkel otthon lévő szülőknek (általában anyáknak) legalább néhány órára legyen hol elhelyezniük gyermeküket (különösebb formások nélkül, csekély díjazás ellenében), és ilyenkor intézhesék el ügyes bajos ügyeiket, kereshessék fel orvosukat stb. Ezekben a hamar közkedvelté vált, jól felszerelt, barátságos berendezésű intézményekben szakképzett személyzet gondoskodik a gyermekekről. Idővel ezen intézmények funkciója kibővült, és lehetővé vált, hogy lakosság ne csak alkalmilag vehesse igénybe viszonylag csekély díjazás ellenében a gyermekmegőrző szolgáltatásait, hanem olyan kisgyermek is bekerüljenek, akik rendszeresen, de csak részidőben látogatják az intézményt. Ezt a megoldást egyfelől a felsőoktatásban tanuló, idejükkel viszonylag rugalmasan rendelkező szülők veszik igénybe, másfelől a napjainkban zajló gazdasági átrendeződések nyomán kiszolgáltatott helyzetbe került szülők, például az átképzésben részesülők, illetve akiket atipikus formában foglalkoztatnak. Itt érdemes megemlíteni, hogy a hajdan igen merev nyitvatartási időkkal, illetve napirenddel működő intézmények (a hagyományos bölcsődék, illetve az óvodák) újabban rugalmasabban kezelik a szülők sajátos igényeit. Így például ma már mód van arra, hogy egy bölcsődei férőhelyre két részidős gyereket vegyenek fel, és már arra is volt példa, hogy egy óvoda, honnan korábban vagy csak fél 12-kor, az ebédszünet előtt, vagy koradélután lehetett elvinni a gyereket, lehetővé tette, hogy a gyermek az intézményben elfogyasztott ebéd után, a délutáni alvás kezdete előtt menjen haza.

Az önkormányzatok égisze alatt működő, és a családtámogatási pénztáraktól jelentős anyagi segítséget kapó gyermekintézmények sorában feltétlenül említést érdemelnek még a „gyermekkertek” (jardin d'enfants). Ezek a kilencvenes években elszaporodott intézmények, mint ez nevékből is kitetszik, a németországi Kindergarten-ek tradícióit viszik tovább. 2003-ban a 0–3 éveseknek szóló gyermekintézményi helyek 6 százalékát tették ki a gyermekkertek férőhelyei. Erről az intézménytípusról, ahová főként 2 és 3 év közötti gyermekek járnak (24), többek között azt érdemes tudni, hogy fenntartásuk olcsóbb, mint a bölcsődéké, hisz az ez utóbbiakra érvényes szabályoknál kevésbé szigorú normák határozzák meg, hogy hány gyerekre kell jutnia egy szakalkalmazottnak. Az óvodákkal ellentétben, amelyek csak hosszabb felsőfokú képzésben részesült, tanítói végzettséggel rendelkező személyeket alkalmazhatnak, a gyermekkertekben főként olyan „kisgyermek-nevelők” (éducateur des jeunes enfants) dolgoznak, aki két és fél év alatt szereztek diplomát olyan képzőhelyeken, amelyek sok tekintetben a német Kindergarten-ek alapító atyjának tekinthető, a gyermekek megfigyelésének, illetve a játéknak a fontosságát hangsúlyozó *Fröbel* pedagógiai elveit viszik tovább. Ugyancsak érdemes megemlíteni, hogy a gyermekintézmények közötti merev határvonalakat oldandó és egyben a takarékosabb működést is elősegítendő újabban olyan többfunkciójú szervezetek is létrejöttek, melyek esetében egyazon intézmény keretén belül működik bölcsődei részleg, átmeneti gyermekmegőrző és gyermekkert.

A gyermekintézmények kínálata még változatosabbá vált a játszási lehetőséget és egyben játékkölcsonzési lehetőséget kínáló játéktárak (ludothèque) (25) elszaporodásával, akárcsak a gyermekeket és szülőket együtt fogadó „zöld házak” (maison verte) névre keresztelt intézményeknek a létrejöttével, melyek életre hívását a Franciaországban rendkívül nagy tiszteletnek örvendő 1988-ban elhunyt gyermekpszichiáter, *Françoise Dolto* kezdeményezte. A Családtámogatási Pénztár támogatásával működő mintegy négyszáz zöld ház egyik fő funkciója az, hogy hetente pár alkalommal megtartott néhány óras-félnapos foglalkozások keretében előkészítsék az addig otthon nevelt gyermekek intézményben történő elhelyezését (például bölcsődébe kerülését). Ezekben a klubszerű intézményekben együtt játszhatnak vagy éppen kézműves tevékenységeket végezhetnek a kisgyerekek, miközben a szülőknek, főként anyáknak is lehetőségük nyílik a kimozdulásra, a társas együttlétre, a gyermekneveléssel kapcsolatos problémáik megbeszélésére.

A hátrányokat csökkenteni hivatott hidacsok

Ugyancsak itt említhetők az elsősorban a falusi térségekben élő hátrányos helyzetűek támogatásáért tevékenykedő ATD Quart Monde egyesület „családi előiskolái” (précole familiale), illetve a cigányság gyermekeit segítő játékos foglalkozások, amelyeket – ahhoz igazodva, hogy a Franciaországban élő cigányok számottevő része nomád – nagyméretű lakókocsik, játszóbuszok (ludobus) révén tesznek hozzáférhetővé. Végül érdemes még megemlékezni az óvodai előkészítő csoportokról (classe passerelle – hidacska), amelyek vagy az iskolarendszerbe szervesen betagozott óvodák részeként, vagy ezektől függetlenül működnek. Utóbbi esetben a helyhatóságok és az oktatásirányító szervek közötti szerződések határozzák meg működésüket. Ezekben az óvodaiaknál kedvezőbb létszámokkal működő csoportokban főként olyan gyermekeket helyeznek el (26), akikről feltételezhető, hogy az óvodakezdés nagy nehézségeket okoz majd számukra (túl szorosan kötődnek anyjukhoz, nem tudnak franciául, szociális problémák vannak a családban). Még ha egyes hidacsok esetében fenn is áll a szegregáció veszélye (27), a szóban forgó intézmények működését összességében igen kedvezőnek értékelte egy kutató: „A közintézmények új nemzedékét képviselik ezek a közties színtérként megszerveződő létesítmények, melyekben a családi és társadalmi terek egymást átfedő módon lehetnek jelen. Gyerekeket és szüleiket egyaránt megszólító kis szervezetek ezek, melyek elutasítják a szociális mezőben jelentkező szegmentációt. Partnerkapcsolatokon alapuló, több szakmát és intézményt egyesítő szerveződésekéről van szó. (...) Rugalmas és ugyanakkor kiszámítható szervezetek ezek, amelyek állandóan alkalmazkodnak a helyi társadalmi élet változásaihoz, ám korántsem ringatják magukat abba az illúzióba, hogy léteznek azonnali hatást eredményező gyors megoldások. E szervezetek kulturális jellegű – ugyanakkor nem atyáskodó gondoskodáson alakuló vagy didaktikus jellegű válaszokat kínálnak a súlyos iskoláztatási és szociális problémákkal küszködő körzetek számára. Ezek a kis intézmények a szülőkkel szembeni bizalomra építő elképzelések szerint működnek, és arra töreksenek, hogy kibontsák mindazon lehetőségeket, melyek benne rejlenek az újfent elsőszámú nevelőként számon tartott szülőknél és gyermekeikben. Ez a cél a szakemberektől a kölcsönös véleménycserén alapuló, toleráns és nyitott, a 'cselekedjünk együtt' – elv által vezérelt fellépést követel, amely kizárja a gyermekeiket úgymond nevelni nem képes szülők megleckéztatésén és tanácsok osztogatásán alapuló magatartásmódokat. (...) Az anyagi és humán erőforrások összpontosítása, a kicsinyekre fordított idő és figyelem, az igényeikkel szembeni állandó nyitottság lehetővé teszi a problémás gyerekek nyeregbe segítését, még mielőtt óvodába kerülnének, tágítja látókörüket, harmonikussá teszi a családi környezetből az iskolarendszerbe átlépésüket. Az óvodáskor előtti programok a cigánygyerekek esetében az óvodák növekvő számban történő és rendszeresebb látogatását eredményezték. (...) A szülők mélyebb kérdések felvetésére is alkalmas, bizalomteli légkörben tudnak párbeszédet folytatni a szakemberekkel, és egyben megjavul az óvodához s következőképp az iskolarendszerhez fűződő viszonyuk (már csak azért is, mert realisabb, árnyaltabb és pontosabb képet nyerhetnek ezekről). A felnőttek, akik a szakemberek szeretetteljes figyelmének köszönhetően nagyobb önbizalomra tesznek szert, korábban nem sejtett lehetőségeket és értékeket fedeznek fel magukban. Másiként tekintenek gyermekeikre, s tágítják kapcsolatuk körét. (...) Kölcsönösen gyengülnek az egyes intézményekkel (bölcsőde, óvoda) kapcsolatban kialakult sztereotípiák.” (Dupraz, 1997) (28)

A legfiatalabb korosztály elhelyezésével kapcsolatos lehetőségeket áttekintve szólunk még az óvodákról is. Ez a nagy múltú intézmény hagyományosan a három és hat év közötti gyermekek fogadására rendezkedett be (29), de napjainkban már igen jelentős számban található az óvodákban két éves korukat betöltött gyerekek is: egy oktatásügyi szaklap szerint a két és három év közöttiek körében 1980 óta 35 százalék körül

ingadozik az óvodások aránya. (Baumard, 2003) A korai óvodáztatás elterjedésében többek között az is szerepet játszott, hogy a második világháborút követően született nagy létszámú korosztályok fogytával egyes óvodákat az a veszély fenyegette, hogy csökkenni fogják a intézményben működő csoportok számát. Ezt elkerülendő a hetvenes évek végétől számos óvoda tágra nyitotta kapuit a kétévesek előtt. (Céleste, 1990) A demográfiai apályra adott eme válasz már csak azért is figyelmet érdemel, mert Franciaországban az állami óvodák személyzete közalkalmazotti státuszban van, és ennek következtében – a Magyarországi helyzettől eltérően – még az intézmények bezárása esetében sem fenyegeti őket az elbocsátás veszélye. Nyilvánvaló, hogy az óvodákban dolgozók nem örültek volna annak, ha egyes csoportok megszüntetése miatt áthelyezik őket egy másik intézménybe. Itt érdemes még megemlíteni, hogy a francia óvodapedagógusokat képviselő egyesületek, szakszervezetek rendszeresen és igen harciasan követelik az oktatási hatóságoktól azt, hogy teremtsenek megfelelő feltételeket a kétéves gyermekek fogadásához: ne legyenek 15 főnél nagyobb csoportok, minden csoportra jusson egy dadus, az óvodapedagógusi munkára készülők kapjanak megfelelő felkészítést.

Lehetővé vált, hogy a lakosság ne csak alkalmilag vehesse igénybe viszonylag csekély díjazás ellenében a gyermekmegőrző szolgáltatásait, hanem olyan kisgyermek is bekerüljenek oda, akik rendszeresen, de csak részidőben látogatják az intézményt. Ezt a megoldást egyfelől a felsőoktatásban tanuló, idejükkel viszonylag rugalmasan rendelkező szülők veszik igénybe, másfelől a napjainkban zajló gazdasági átrendeződések nyomán kiszolgáltatott helyzetbe került szülők, például az átképzésben részesülők, illetve akiket atipikus formában foglalkoztatnak.

Gyes francia módra

A különféle gyermekintézményekben rendelkezésre álló helyek hiányát egyébként az elmúlt évtizedekben számottevően mérsékelte az a körülmény, hogy európai uniós ajánlások nyomán 1985-ben a francia jóléti rendszerbe is beépült és utóbb egyre könnyebben hozzáférhetőbbé vált egy, a magyarországi gyesel rokonítható gyermeknevelési támogatás (allocation parentale d'éducation). A gyermek három éves koráig igénybe vehető ellátás eredetileg csak a háromgyermekes szülők számára volt hozzáférhető, de 1994 óta már a kétgyermekesek is élhetnek ezzel a lehetőséggel. (30) Az ezredforduló évében már több mint félmillióan részesültek ilyen támogatásban (31), ami mindenképpen jelentős számnak tűnik összevetve azzal, hogy

ugyanebben az évben 2 200 000 volt a 3 év alatti gyermekek száma. (32) Az észak-európai országokban fizetett, a korábbi munkabér hetven-nyolcvan százalékának megfelelő támogatásokhoz képest a franciaországi támogatás igen szerénynek mondható: ennek megfelelően nem csodálkozhatunk azon, hogy a mindenki számára azonos összegű, jelenleg havi ötszáz eurós, azaz nagyjából a minimálbér felét kitevő ellátás elsősorban, bár nem kizárólag az alacsony keresetűek, illetve a munkanélküliek körében igen népszerű. (33) Míközben sokan a hagyományos családi munkamegosztást erősítő, és a munkaerőpiacról való kiszorulás esélyét is némiképp növelő intézményként marasztalják el a 98 százalékban nők által igénybe vett gyermeknevelési támogatást (Fagnani, 2004, 37.), egy kérdőíveken és mélyinterjúkon alapuló szociológiai vizsgálat tanúsága szerint az ilyen támogatásban részesült nők általában igen pozitívan értékelték életüknek ezt a periódusát. (Gosset, 2004, 119.) A részmunkaidős foglalkoztatás magyarországi helyzetét figyelembe véve különösen elgondolkodtató, hogy a szóban forgó ellátás arányosan csökkentett összegű változatát azok is igénybe vehetik, akik úgy döntenek, hogy a kisgyermek nevelésének ideje alatt részmunkaidőben dolgoznak tovább. A francia jogszabályok értelmében a munkálta-

tónak mindenképpen hozzá kell járulnia a részmunkaidős foglalkoztatáshoz, amennyiben a dolgozó igénybe akarja venni a gyermeknevelési támogatást, ugyanakkor a munkaadó igen nagy szabadságot élvez annak meghatározása tekintetében, hogy mely napokon tart igényt a részmunkaidős dolgozó munkájára. (34) Az imént említett szociológiai kutatás tanúsága szerint a gyermeknevelés mellett részmunkaidőben tovább dolgozók összességében sokkal jobban élték meg a gyēs időszakát, mint a munkájukkal teljesen felhagyók. Így például, miközben alig volt kisebb körükben a gyermekekkel való alaposabb foglalkozás okán érzett elégedettség szintje (98 helyett 100 százalék), a munkát teljesen abbahagyóknál lényegesen többen válaszolták azt, hogy jól érezték magukat otthon (87 helyett 94 százalék), és igen csekély arányban (17 százalék) nyilatkoztak úgy, hogy el voltak vágva a külvilágtól. Ezzel szemben a munka világából teljesen kiszakadtak 45 százalékának okozott gondot a bezártság. (*Gosset*, 2004, 122.)

Gyorsmérleg a három év alattiakat fogadó intézményrendszerrel

Mint a fenti áttekintésből kitűnhetett, a három év alatti gyermekek elhelyezése Franciaországban sokféle módon lehetséges, és ennek köszönhetően a szülők egy része számára valós választási lehetőségek kínálkoznak. Ugyanakkor korántsem lenne helyes túlértékelni a szülők választási szabadságát. Mint az egyik, már többször idézett jelentés szerzője írja: „Általában soha sincs szó valóban teljesen szabad választásról, hanem inkább olyan választásokról kell beszélnünk, amelyeket nagymértékben meghatároznak egyfelől a rendelkezésre álló lehetőségek, másfelől az, hogy az adott forma, megoldás milyen anyagi terhet ró a szülőkre.” (*Leprince*, 2003, 63.)

Fontos változást jelent, hogy míg a második világháborút követő gazdasági fellendülés évtizedeiben a gyermeknevelés, illetve gyermekfelügyezés jellemző formái végtelenen elváltak egymástól oly módon, hogy az egyik pólust a hagyományos egyéni, döntően a családtagok (általában anyák, esetenként a nagyszülők, egyéb rokonok, ritkán szomszédok) felügyeletén alapuló megoldások, illetve a családi kereteket sok tekintetben reprodukáló dajkák általi nevelés alkotta, míg a másik póluson a kisgyermekeket a szülők-től a nap igen nagy részében teljesen elválasztó, sok szempontból üzemszerű működésmóddal jellemezhető – némi túlzással totális intézményekként is leírható – modernkori kollektív megoldások (azaz a bölcsődei elhelyezés és a kétéves korban történő óvodáztatás) helyezkedtek el. Újabban viszont számos olyan átmeneti forma jelent meg Franciaországban, amely elősegíti, hogy a döntően családi, illetve anya-asszisztensi közegben nevelkedő kisgyermek is részesülhessenek kiscsoportos együttes élményekben, készségfejlesztő foglalkozásokban, másfelől olyan új típusú intézmények is megjelentek, amelyekre oldottabb működésmód jellemző – egyebek között a napirend, a részidős jelenlét elfogadása tekintetében. Ezzel egy időben az egykor gyermekgyárakként jellemzett bölcsődék, illetve az iskolás működésmódok sok vonását magukon viselő óvodák világának újragondolása is megkezdődött. A változások többek között az átmeneteket hivatottak megkönnyíteni: míg korábban a szülők nemigen léphettek be az óvodai foglalkozások színteréül szolgáló termekbe, ma már sok óvoda lehetőséget ad arra, hogy a foglalkozások kezdete előtt akár félórát is bent legyenek a szülők a teremben, és beszéljenek az óvónókkal, játszassanak saját gyermekükkel stb. (35) Egy kutató szerint a legkisebb gyermekek számára fenntartott intézmények működése esetében is jelentős hangsúlyeltolódás érzékelhető: „A korábban 'gyermekmegőrző helyekként' számon tartott bölcsődéket napjainkban hivatalosan már 'a gyermekekről barátságos keretek között gondoskodó intézményekként, illetve szolgáltatásként' határozzák meg. (36) A szociális és higiéniai szempontokról a hetvenes évektől mindinkább a szocializációra és a képességek kibontakoztatására helyeződött a hangsúly.” (*Hardy*, 2002, 52.)

Jegyzet

- (1) Cikkemben nem térek ki a fogyatékkal élők, illetve az állami gondozottak helyzetére. A három év feletti kisgyermek intézményes nevelésének főbb jellemzőit egy másik írásomban mutattam be. (Bajomi, 2005)
- (2) A számítások során a foglalkoztatható, azaz nem tanuló és nem nyugdíjas nőket vették figyelembe.
- (3) A nők foglalkoztatását jelentősen megkönnyíti az, hogy a modernizációs folyamatok előrehaladásával egyre csökken a hagyományos agrár-, illetve ipari szektorban alkalmazottak részaránya és ugyanakkor jelentősen nő a harmadik szektorban, a szolgáltatások területén dolgozók részaránya.
- (4) Addig amíg 1975-ben a 100 házasságra jutó válások száma 15,7 volt, 2001-ben már 38 volt ugyanez az érték. (de Montalembert, 2004)
- (5) Míg egy 1990-es vizsgálatba bevont közel 20000 gyermek esetében 11%-ot tett ki az egyszülős háztartásokban nevelkedők részaránya, egy hasonló mintán végzett 1999-es vizsgálat során már 15%-ra rúgott ez az érték. (de Montalembert, 2004)
- (6) A lassanként szó szerint „vén kontinensnek” mondható Európában egyedül Írországban magasabb a szóban forgó mutató.
- (7) Ilyen értelmű diagnózis rajzolódik ki például a Panoramiques című folyóirat egy közelmúltban megjelent, „SOS születésszám: kapjanak elsőbbséget a nők és gyermekek” címet viselő számából, amelyet a nőkérdés egyik Magyarországon is jól ismert szakértője szerkesztett másodmagával. (Sullerot és Marcilhacy, 2002)
- (8) Munkahelyi bölcsődéket igen kevés vállalat, intézmény tart fenn Franciaországban.
- (9) A bölcsődékben elsősorban gondozónők (auxiliaire de puériculture) dolgoznak, akik valamilyen középfokú szakképzés után egy éves speciális képzésben részesültek, a vezetői állásokat pedig olyan védőnők (puéricultrice) töltik be, akik ápolónői, szülésznői tanulmányaik után még további speciális tanulmányok, folytattak.
- (10) A regionális központokkal is rendelkező Országos Családtámogatási Pénztár (Caisse Nationale des Allocations Familiales) feladatkörébe tartozik a családpolitikai célokat szolgáló munkáltatói befizetések felhasználásnak megszervezése. Az intézmény paritásos alapon működik, vezető testületeiben képviseltetik magukat a munkáltatók, a szakszervezetek és a különféle társadalmi szervezetek (például a családosok nevében fellépő egyesületek). Az önálló családtámogatási intézményrendszer működését a francia szociálpolitikai rendszer egyik sajátosságaként tartják számon a kutatók.
- Franciaországban a családtámogatási célokat szolgáló költségek orozslánrészét nem az adókból, hanem a társadalombiztosítási befizetésekből finanszírozzák. A felhasznált pénzforrások kétharmad része a cégek befizetéseiből származik, ugyanakkor a vállalatok, üzemi tanácsok közvetlen formában (például bölcsődék fenntartásával) alig járulnak hozzá a kisgyermekellátás terén jelentkező problémák megoldásához. (Leprince, 2003, 49.)
- (11) A Családi Törvény egyik 1972-es tervezetében ugyan szerepelt az, hogy a helyi önkormányzatoknak fejlesztési tervet kell készíteniük a gyermekelhelyezés terén adódó feladatok megoldásáról, ám a parlamenti viták nyomán fakultatív feladattá vált ezek elkészítése, amiből következően ma igen kevés önkormányzat rendelkezik ilyen dokumentummal. Az új évezred elején a kisgyermek elhelyezésére foglalkozó megyei bizottságok felállítását rendelték el, ám ezek a testületek csupán koordináló szerepet játszanak. (Leprince, 2003, 88.)
- (12) A fentebb már említett „Panoramiques” folyóirat hasábjain érdeklő beszámolót olvashatunk arról, milyen vesszőfutás várt egy gyermekük bölcsődei elhelyezését kérő fiatal párizsi párra. (Sullerot – Marcilhacy, 2002, 51–52.)
- (13) 2003-ban 50000 család élt ezzel a lehetőséggel. (Fagnani, 2004, 36.)
- (14) Addig amíg az egyébként igen drágának számító bölcsődei elhelyezés éves költségei 1996-ban 64.000 frankra rúgtak, az otthoni felügyelet ennek majdnem duplájába, évi 121.000 frankba került. (Norvez, 1999, 168.) Ugyanakkor ma már kezd elterjedni az a gyakorlat, hogy a költségeket csökkentendő két család egymással összefogva alkalmaz egy gyermekfelügyelőt, kinek bérét részben közpénzből fizetik. (Leprince, 2003, 31.)
- (15) Újabbban egyesek e kifejezés hímnemű változatát használják – azt akarván jelezni, hogy ezen a területen is fontos lenne, ha kiegyenlítettebbek lennének a nemek közötti arányok.
- (16) A gyermekük otthoni neveléséhez fizetett segítséget igénybe vevők szintén jelentős szociálpolitikai támogatásban részesülhetnek. Minthogy ez a támogatás nagyobb, mint amekkora támogatást a gyermeküket „anya-asszisztenseknél” elhelyezők élveznek, az újraelosztás szóban forgó módját sokan bírálják azt hangoztatva, hogy ily módon a hatóságok az anyu is előnyös helyzetben lévőket juttatják újabb előnyökhöz.
- (17) Így például azt, hogy jár-e bér az anya-asszisztensnek azokra a napokra mikor a gyermeket betegsége miatt otthon tartották a szülők...
- (18) Az a körülmény, hogy egyelőre még nincs meghatározva az, hogy milyen jellegű továbbképzéseket kellene szervezni, jól mutatja, hogy a szóban forgó foglalkozási csoport tagjai még a szakmávképzés viszonylag korai stádiumában vannak.
- (19) A anya-asszisztensek fele semmiféle szakképzettséggel nem rendelkezik, 35%-uknak pedig szakmunkásbizonyítványuk van. (Leprince, 2003, 36.)

- (20) A lélektani szempontból egyébként sem mindig könnyű szülő-dajka viszonyt gyakran megnehezítik a felek közötti kapcsolat anyagi vetületei. Ugyanakkor a dajka melletti döntés mellett szólhat az, hogy a szülő maga választhatja meg, hogy ki vigyáz gyermekére. Itt jegyezném meg, hogy a kisgyermekek másoknál vagy intézményben történő elhelyezése, legyen szó akár nagyszülőkről, dajkákról vagy gyermekintézményekről pszichológiai szempontból igen nagy terheket ró napjainkban a szülőkre, és köztük is elsősorban az anyákra, akivel szemben ma egyidejűleg fogalmazódnak meg egymással nehezen összeegyeztethető követelmények: legyen önálló, járuljon hozzá keresetével a családi kasszához, miközben legyen persze vonzó feleség is, továbbá a gyermekéért élő ódaadó anya és egyben a háztartásról is kellőképpen gondoskodó személy.
- (21) Mint egy közelmúltban készült elemzésből kiderül, a családi óvodák száma 1993 óta csökken annak következtében, hogy ma már egyre kevesebben vállalkoznak az anya-asszisztens munkára. (Leprince, 2003, 33.)
- (22) Franciaországban 1881 óta az „*école maternelle*”, azaz „anyai iskola” névvel illetik az óvodákat, aminek következtében a gyermeknek az óvodába való beíratása kapcsán is használják a beiskolázás kifejezést. Egy másik tanulmányomban (Bajomi, 2005) részletesebben szólok arról, hogy milyen bírálatokra és ellenlépésekre készítetett egyeseket 3 és 6 év közötti gyermeket fogadó intézmények működés módjának túlzottan iskolás jellege.
- (23) Míg egy 1982-ben megjelent könyv szerint mintegy 60.000 bölcsődei férőhely volt Franciaországban (Desigaux – Thévenet, 1982, 79.), 2002-re férőhelyek száma meghaladta a 120 000-et. (Plaisance, 2005, 67.)
- (24) Ugyanakkor egyes „gyermekkertek” a hatéves kori iskolakezddésig látogathatók.
- (25) A Francia Játéktárak Egyesületének immár több mint 2000 intézmény a tagja.
- (26) Védőnőkből, óvónőkből, helyi döntéshozókból áll az elhelyezésről döntő bizottság.
- (27) „Veszélyt jelenthet, ha az intézménybe csakis problémás gyermekeket akarnak felvenni, és a maga környezet is ilyen intézményt lát a hidacsában (ezt sugallhatja például az, ha felvételi bizottság működtetnek), hisz ez a fajta működés mód még tovább marginalizálhatja a gyermekeket” (Dupraz, 1997)
- (28) Vári Erzsébet fordítása.
- (29) Ugyanakkor egy 1881-ben elfogadott rendelet értelmében a kétéves korukat betöltött gyermekek is felvehetőek az óvodákba.
- (30) Franciaországban nagyon régóta szóvá tett probléma, hogy igen rövid, a gyermek megszületése után csupán 10 hétig tart a szülési szabadság. Ehhez a joggal kárhoztatható helyetthez képest igen pozitív elmozdulást jelent, hogy 2004 óta az anyák szülési szabadságát követően, illetve az apáknak újabban folyósított 11 napos szülői szabadság lejártával az egygyermekes szülők is igénybe vehetik a gyermeknevelési támogatást, de az ő esetükben csak fél évig jár ez az ellátás.
- (31) Egészen pontosan 556000-en. (Leprince, 2003, 20. és 56.)
- (32) A két imént idézett számot ugyanakkor hiba lenne mechanikusan megfeleltetni (például elosztani) egymással: a gyermeknevelési támogatás ugyanis gyakran több gyermek „felügyeletét” is megoldhatja, lévén, hogy eleve csak a kétgyermekesek vehetik igénybe ezt az ellátást, és ez utóbbiak között jelentős számban lehetnek olyanok, akiknek mindkét gyermekük bölcsődés korú.
- (33) Egyébként egy szociológiai kutatás eredményeiből kiderül, hogy egyes alacsonyabb jövedelemmel rendelkező nők esetében nem okozott tényleges jövedelemcsökkenést a minimálbérnél alacsonyabb támogatás igénybevétele annak következtében, hogy a támogatás idején mérséklődtek utazási kiadásai, nem kellett pénzt fizetniük a gyermekek bölcsődei vagy a Franciaországban igen gyakori dajkánál történő elhelyezéséért, a családi összjövedelem csökkenése miatt sok család számottevő lakástámogatásra formálhatott igényt a Családtámogatási Pénztártól, stb. (Gosset, 2004, 47.)
- (34) A részmunkaidőben dolgozók munkájuk idején vagy a nagyszülőkre, egyéb rokonokra vagy anya-asszisztensekre bízzák gyermeküket. E problémák megoldását az átmeneti gyermekmegőrzők is megkönnyítik, illetve az, hogy 35 órára csökkent a munkaidő – minek következtében a gyermeknevelésben nagyobb szerepet vállalni kívánó ún. „új apákra” is jobban számíthatnak az anyák.
- (35) Ez az elmozdulás a külső megfigyelő szemében akár csekély mértékűnek is tűnhet, jelentőségét azonban akkor értékelhetjük csak igazán, ha figyelembe vesszük, hogy a francia pedagógusok – és köztük a tanítói státust élvező óvopedagógusok – általában igen kevésbé nyitottak a szülőkkel való egyenrangúságon alapuló kapcsolatokra.
- (36) Franciául: „*établissements et services d'accueil*”

Irodalom

- Bajomi Iván (2005): Az óvodai nevelés franciaországi változásai. *Educatio*, 4.
- Baumard, Maryline (2003): Imaginer une école pour les deux ans (Találjuk ki, milyen legyen a kétévesek óvodája!), *Le Monde de l'Education*, szeptember,
- Bloch, Françoise – Buisson, Monique (1998): *La garde des enfants, une histoire de femmes* (A gyermekgondozás: egy nők által ellenőrzött terület) L'Harmattan.
- Céleste, Bernadette (1990): Trois ans ou deux? (Három vagy két éves korban?) *Autrement, Mutations, La mater-*

nelle une école en jeu, l'enfant avant l'élève, 37–42.

Chamboredon, Jean-Claude, Prévot, Jean (1973): Le „métier d'enfant” Définition sociale de la prime enfance et fonctions différentielles de l'école maternelle (A gyermek „mestersége” A kisgyermekkor társadalmi meghatározása és az óvodák különböző funkciói), *Revue Française de Sociologie*, 7. 295–335.

Daguet, Fabienne (2002): La fécondité en France au cours du XXème siècle (A termékenység alakulása Franciaországban a XX. században), *INSEE-première*, N° 873.

Desigaux, Jacques – Thévenet, Amadée (1982) *La garde des petits enfants* (A kisgyermek felügyelete) PUF, Que sais-je?, 2019. kötet.

Dupraz, Luce (1997): Les lieux-passerelles entre familles et école maternelle (Hidacsok: a család és az óvoda közötti átmenet intézményei), *Migrants-formation*, 110. 49–60.

Fagnani, Jeanne (2004): Responsabilité familiales et vie professionnelle (Szakmai munka és családi feladatok), *Cahiers Français*, N° 322, *La Documentation Française*, 34–38.

Gosset, Stéphanie (2004): Les dynamiques identitaires des femmes ayant recours à l'Allocation Parentale d'Education, (Az identitásformák alakulása a gyermeknevelési támogatást igénybevevő nők körében), *CNAF, Dossiers d'études*, N° 58, Párizs, 196.

Hardy, Marianne (2002): Professionnels de la petite enfance et enseignants d'école maternelle (A kisgyermekkel foglalkozó szakemberek és az óvópedagógusok) In: *Enseigner aujourd'hui à l'école maternelle, Actes du séminaire organisé par la direction de l'Enseignement scolaire*. CRDP, Versailles. 49–59.

Knibiehler, Yvonne (2000) : *Histoire des mères et de la maternité en Occident*. (Az anyák és az anyaság története a nyugati világban), PUF, Que sais-je? 3539. kötet, 127.

Leprince, Frédérique (2003): *L'accueil des jeunes enfants en France: Etat des lieux et pistes d'amélioration* (A kisgyermek elhelyezésének lehetőségei Franciaországban: helyzetkép és elmozdulási lehetőségek), Haut Comité de la Politique Familiale, 192.

Montalembert, Marc de (2004): La politique familiale: continuité et rupture (Családpolitika: folytonosság és szakítás), *Cahiers Français*, N° 322, *La Documentation Française*, 65–70.

Norvez, Alain (1999): Les modes d'accueil de la petite enfance: organisation collective et solidarité familiales (A kisgyermek elhelyezésének formái: közösségi megoldások és családi szolidaritás) In: *Culture, enfance et éducation préscolaire*, Coord: Brougère, Gilles – Rayna, Sylvie, UNESCO, Párizs. 159–170.

Plaisance, Eric et al. (2005): *Petite enfance et handicap* (Kisgyermekkor és fogyatékoság), CNAF, Dossiers d'études, N^o66, Párizs. 73.

Ravel, Claire (2005): 1975-2002: la part des ménages sans emploi a doublé (1975-2002:: megkésztetődött a munkanélküli háztartások részaránya), *INSEE-première*, N° 998.

Sullerot, Evelyne – Marcilhacy, Dominique (2002) (Szerk): SOS natalité: les femmes et les enfants d'abord, (SOS – születésszám – kapjanak elsőbbséget az anyák és a gyermekek) *Panoramiques*, 57.

Verba, Daniel (1977): Le sentiment de la petite enfance ou l'invention d'une nouvelle catégorie (A kisgyermekkorú való odafigyelés – avagy egy új kategória feltalálása), *Migrants-formation*, 110. 36–48.